

Б. Р. Страшинський

аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Проблематика функціонального призначення принципів права як явища правової реальності посідає центральне місце в межах вивчення теоретико-правових аспектів принципів права загалом. Зазначене дослідження потенційно спроможне заповнити прогалину наукового пізнання та сприятиме проведенню подальшого вивчення проблем правового забезпечення і практики реалізації принципів права як ключового засобу забезпечення прав і свобод людини. Реалізація вказаного завдання надасть змогу: по-перше, встановити специфіку функціонування принципів права; по-друге, визначити конкретні аспекти значення принципів права в сучасних умовах розвитку вітчизняної правової системи й охарактеризувати практику їх реалізації.

Дослідження питань функціонального призначення будь-яких явищ і процесів державно-правової реальності потребує ґрунтовного аналізу наявного стану наукової розробки вказаної проблематики, її критичного осмислення та вироблення конкретних підходів до характеристики його призначення з огляду на поточні процеси трансформації досліджуваного явища або процесу. Тому і проблематика функціонального призначення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини в сучасних умовах розвитку правової системи набуває особливої актуальності з огляду на поточне реформування правової сфери життєдіяльності суспільства в Україні, вироблення нових шляхів підвищення його якісного рівня, винайдення ефективних механізмів реалізації принципів права в реальне життя суспільства.

Автором у роботі проведено аналіз доктринальних підходів до характеристики функціонального призначення принципів права. Надано критичну оцінку функціонального призначення принципів права як невід'ємної складової частини системи засобів забезпечення прав і свобод людини. Визначено перспективи наукового пізнання принципів права та їхнє значення в системі засобів забезпечення прав і свобод людини. Виокремлено функції принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини, до яких віднесено: акумулятивну, регулятивну, охоронну та захисну, розкрито їхній зміст.

Ключові слова: *принципи права, функції принципів права, роль принципів права, права і свободи людини, правова система України.*

Постановка проблеми. Проблематика функціонального призначення принципів права як явища правової реальності посідає центральне місце в межах вивчення теоретико-правових аспектів принципів права загалом. Зазначене дослідження потенційно спроможне заповнити прогалину наукового пізнання та сприятиме проведенню подальшого вивчення проблем правового забезпечення і практики реалізації принципів права як ключового засобу забезпечення прав і свобод людини. Реалізація вказаного завдання надасть змогу: по-перше, встановити специфіку функціонування принципів права; по-друге, визначити конкретні аспекти

значення принципів права в сучасних умовах розвитку вітчизняної правової системи й охарактеризувати практику їх реалізації.

Дослідження питань функціонального призначення будь-яких явищ і процесів державно-правової реальності потребує ґрунтовного аналізу наявного стану наукової розробки вказаної проблематики, її критичного осмислення та вироблення конкретних підходів до характеристики його призначення з огляду на поточні процеси трансформації досліджуваного явища або процесу. Тому і проблематика функціонального призначення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод

людини в сучасних умовах розвитку правової системи набуває особливої актуальності з огляду на поточне реформування правової сфери життєдіяльності суспільства в Україні, вироблення нових шляхів підвищення його якісного рівня, винайдення ефективних механізмів реалізації принципів права в реальне життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Варто наголосити, що на рівні юридичної науки питання функціонального призначення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини досліджувалось досить епізодично і непослідовно, що зумовило виникнення певної прогалини в питаннях вивчення принципів права, зокрема і в межах проблематики забезпечення прав і свобод людини. Вченими вказана проблематика розкривається або безпосередньо через розуміння функціонального призначення принципів права, або шляхом характеристики їхнього значення. У літературі теоретико-правового напрямку наголошується на тому, що принципи права надають змогу вирішити завдання правової системи, сформулювати загальні керівні, основні, початкові правові положення, що визначають організацію і діяльність державних органів [1]. Тобто йдеться про здатність принципів реалізувати потреби суспільства в забезпеченні його правового життя, а також забезпечити акумулювання засадничих положень, які стосуються організації та діяльності державних органів. Під час проведення аналізу принципів права вченими окремо звертається увага на їхнє призначення для правозастосовної діяльності. Принципи права виражають сутність історичного типу права та є основою для втілення права в життя [2, с. 6]; принципи права є такими, що виражають сутність і функціональне призначення права, зумовлюють його функціонування [3]. Окрім того, зазначається, що принципи права закріплюють і реалізують в юридичній практиці відправні начала та незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Інакше кажучи, це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і водночас вектор, який визначає напрям його розвитку [4, с. 451].

Мета статті. З огляду на те, що принципи права є ціннісним надбанням будь-якого суспільства, зумовлюються освітнім його потенціалом, потребують державно-правового забезпечення,

забезпечують охорону та захист прав і свобод людини, уважаємо за доцільне в цій науковій роботі: провести аналіз доктринальних підходів до характеристики функціонального призначення принципів права, надати критичну оцінку значенню принципів права як невід'ємної складової частини системи засобів забезпечення прав і свобод людини, розкрити функціональне призначення принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини в межах системи функцій: акумулятивної, регулятивної, охоронної та захисної.

Виклад основного матеріалу. Принципи права закріплюють основні вихідні положення, що втілюють в собі об'єктивні закономірності суспільного життя. Вони акумулюють найбільш характерні риси права, визначають його юридичну природу. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, усіх органів державної влади. Керуючись ними, держава забезпечує соціально-економічні, політичні й особисті права і свободи своїх громадян, гарантує виконання ними юридичних обов'язків [5]; закріплюють керівні положення юридичної практики [6, с. 30; 7, с. 29]; являють собою керівні ідеї, що виконують роль «соціально-юридичного орієнтира» [8, с. 43]; визначають сутність того або іншого явища та його призначення в суспільстві. Вони відображають закономірності явища і являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів [9, с. 173].

На підставі аналізу доктринального розуміння принципів права можемо говорити про те, що сьогодні в юридичній науці склався досить традиційний підхід до характеристики досліджуваного явища шляхом обґрунтування конкретної особливості принципів права як основи для подальшого їх розуміння. Такою особливістю є їхнє функціональне призначення. Узагальнюючи розуміння принципів права, уважаємо за можливе зупинитись на декількох основних методологічних моментах, які мають значення для вивчення будь-яких явищ правової реальності. Так, принципи права: відображають сутність, зміст і призначення права, визначають зміст та наслідки правового регулювання; мають об'єктивно зумовлений характер, оскільки походять від сутності права та розвиваються відповідно до розвитку права; забезпечують стабільність і непорушність юридичних явищ і процесів, які наділені власними принципами; змістом є система вихідних ідей та засад, які є втіленням загального розуміння сутності юридичного явища або процесу; засновуються

на ідеях панівного типу праворозуміння; реалізуються в діяльності уповноважених суб'єктів права [10, с. 42].

Вченими також зроблено спробу обґрунтувати наявність функцій, що притаманні принципам права, які викладені у вигляді певної системи. Не надаючи визначення поняття «функції принципів права» та не обґрунтовуючи їхню самостійність у системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, вченими виокремлюються такі функції, як:

– систематизуюча, на основі якої формуються відповідні системи, галузі й інститути права. Вони забезпечують зв'язок між нормами права та є орієнтиром у правотворчому процесі, систематизації, тлумаченні та реалізації норм права;

– правотворча, що забезпечує одноманітність формулювання норм права, визначає шляхи вдосконалення правових норм, являє собою сукупність керівних ідей для законодавця;

– регулятивна, що визначає особливості застосування правових норм, регламентує загальну лінію вирішення тієї чи іншої юридичної справи;

– інтегративна, що виступає як пов'язуючий ланцюг між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства та правової системи [11, с. 117].

О.С. Сидоркін функціональне призначення принципів права розкриває через категорію засобу виразу сутності права, розкриття та конкретизації його загального поняття [12, с. 3]. В юридичній літературі також порушується проблематика ролі принципів права в контексті їх реалізації в судочинстві. На переконання вчених, принципи права повинні діяти на всіх стадіях нормативного регулювання, від ухвалення закону і до його практичного застосування. Їхнє значення полягає в тому, що вони:

– дозволяють долати прогалини в позитивному праві;

– їх використання дозволяє проводити тлумачення закону із правових позицій;

– особлива роль принципів права у правовому регулюванні зумовлена тим, що вони є не тільки критерієм для оцінки чинного законодавства, а й орієнтиром під час проведення реформ законодавства [12, с. 6–8].

Висновки і пропозиції. З огляду на вищезазначене, уважаємо за доцільне узагальнити функціональне призначення принципів права саме в системі засобів правового забезпечення

прав і свобод людини, що відобразить найбільш принципову їхню роль у життєдіяльності суспільства загалом і кожної пересічної людини зокрема. Функціями принципів права в системі засобів правового забезпечення прав і свобод людини є:

1) акумулятивна, змістом якої є властивість принципів права поєднувати, узагальнювати та накопичувати систему ідей, положень, правил, що стосуються питань сутності, змісту, форми забезпечення прав і свобод людини. Принципи права націлені на закріплення прав і свобод людини, а також основоположних засад їх забезпечення, які формуються історично, зумовлені соціально-культурним розвитком суспільства, перебувають у стані розбудови і вдосконалення. Варто наголосити на тому, що саме за допомогою інституту принципів права відбувається акумулювання вказаних ідей, положень і правил, їх переосмислення та побудова такої системи принципів права, що відповідає поточним основам правового життя суспільства;

2) регулятивна, що виявляється у здатності принципів права, що закріплені за допомогою правових норм, врегульовувати суспільні відносини у сфері забезпечення та реалізації прав і свобод людини, надавши їм відповідного рівня впорядкованості;

3) охоронна, яка відображає націленість принципів права на недопущення порушень прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, побудову такого режиму правопорядку, що потенційно та реально не становить загрози їх порушення, а також забезпечує максимально можливий стан непорушності прав і свобод людини;

4) захисна, згідно з якою принципи права націлені на забезпечення захисту прав і свобод людини в розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

Список використаної літератури:

1. Демократичні основи (принципи) правосуддя: їх поняття, природа і система. *Pravodom – правовий портал*. URL: <http://pravodom.com/pravoohoron-organ/69/1111-demokraticni-osnovi-principi-pravosuddya-%D1%97x-ponyattya-priroda-i-sistema> (дата звернення: 19.11.2019).
2. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. Москва : Юрид. лит., 1977. 213 с.
3. Принципы административного судопроизводства. URL: <http://dip-ref.ru/ycheb-material/pravo/308.htm> (дата звернення: 12.10.2019).

4. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
5. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. 3-е изд., доп. и исправл. Москва : Интерстиль, 2008. 384 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Hrop/14.php (дата звернення: 16.12.2019).
6. Штутин Я.Л. Лекции по советскому гражданскому процессу. Киев : КГУ, 1954. 56 с.
7. Гражданское процессуальное право России : учебник / А.Т. Боннер и др. ; под ред. М.С. Шакарян. Москва : Былина, 1996. 400 с.
8. Теория юридического процесса / под ред В.М. Горшенева. Москва : Юрид. лит., 1985. 192 с.
9. Енгибарян Р.В. Теория государства и права : учебное пособие. Москва : Юристъ, 1999. 272 с.
10. Хопта О.С. Принципы права як доктринальна основа вдосконалення діяльності органів судової влади України. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21–22 травня 2015 р. Суми : Сумський державний університет, 2015. С. 41–44.
11. Пухтецька А.А. Актуальні питання тлумачення та застосування принципу верховенства права в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис*. 2009. № 1. С. 116–125.
12. Сидоркин А.С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2010. 197 с.

Strashynskyi B. R. Functional purpose of law principles in the human rights and freedom system

The problem of the functional assignment of the principles of law as a phenomenon of legal reality, is central to the study of the theoretical and legal aspects of the principles of law as a whole. This research is potentially able to fill the gap of scientific knowledge and will facilitate further study of the problems of legal support and the practice of implementing the principles of law as a key means of ensuring human rights and freedoms. The implementation of this task will allow: first, to establish the specific functioning of the principles of law; second, to identify specific aspects of the importance of the principles of law in the current conditions of development of the domestic legal system and to characterize the practice of their implementation.

Research on the functional purpose of any phenomena and processes of state and legal reality requires a thorough analysis of the current state of scientific development of the problem, its critical understanding and development of specific approaches to the characteristics of its purpose in view of the current processes of transformation of the phenomenon or process under study. Therefore, the problems of the functional assignment of the principles of law in the system of legal protection of human rights and freedoms in the current conditions of development of the legal system becomes especially relevant in view of the current reform of the legal sphere of life of society in Ukraine, the development of new ways to improve its quality level, the invention of effective mechanisms for implementation of the principles rights in the real life of society.

The author analyzes the doctrinal approaches to the characterization of the functional purpose of the principles of law. Critical evaluation of the functional purpose of the principles of law as an integral part of the system of human rights and freedoms is given. Prospects of scientific knowledge of the principles of law and their importance in the system of human rights and freedoms are defined. The functions of the principles of law in the system of legal protection of human rights and freedoms, which include: accumulative, regulatory, protective and protective aspects, are distinguished.

Key words: *principles of law, functions of principles of law, role of principles of law, law and human freedom, legal system of Ukraine.*